

مقدمه‌ای بر فتوحات مکیّه*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رساله‌های علم انسانی

اشاره

نگاشته‌های تابناک محی‌الدین ابن عربی کلام عرفانی گسترده‌ای را تشکیل می‌دهد که از دریافت معنوی شخصی خود او ناشی می‌شود. به خاطر سرشت پیشرفته آموزش‌هایش بود که ۸۰۰ سال به شیخ اکبر یا استاد بزرگ معروف شده است. بیش از این، تنها گزیده‌های کوتاهی از فتوحات به انگلیسی در دسترس قرار داشت. در سالهای اخیر، دستیابی به ابن عربی و ترجمه آثارش دلهره‌آور شده است. کتاب حاضر به دست یکی از ارجمندترین و سرشناس‌ترین کارشناسان انگلیسی زبان درباره ابن عربی ترجمه و ویرایش شده است و شامل فصل مهم «چکیده عرفانی» تصوف اوست. این مقالات، کشف اسرار معنوی مربوط به موضوع‌هایی است چون اسمای الهی، ماهیت تجربه معنوی، آخرالزمان، رستاخیز و طی مراحل و درجاتی که به یقین می‌انجامد. حتا آن‌جا که به ژرفای فلسفه اسلامی می‌رسد، این کتاب مهم از زمان، فرهنگ و هر قالبی از دین فراتر می‌رود. در توصیف آنچه نسبت به انسانیت ما بنیادین است، به گونه‌ای شگفت‌آور جهانی است. سرانجام، خوانندگان در غرب، دریچه و درآمدی دارند به یکی از مهمترین و ژرف‌ترین آثار ادبیات جهان.

جیمز موریس
ترجمه محمدحسین ساکت

دیباجه‌ای بر فتوحات مکیه

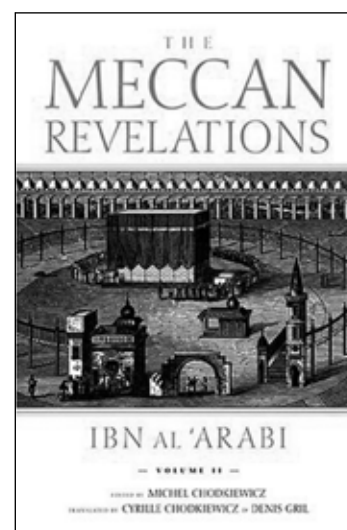
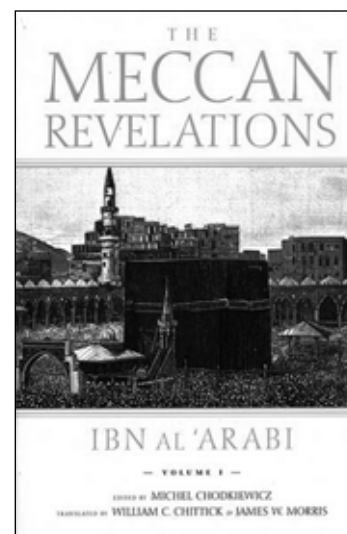
در دستچین کردن این جلد، همکارانم و من بر آن شدیم تا برای خوانندگانی که با آثار ابن‌عربی آشنایی پیشین ندارند، کاری به نسبت کامل همراه با مقدمه و یادداشت‌ها در دسترس قرار گیرد. به خصوص سخنانی برگزیده‌ایم که در بیشتر موارد به اندازه کافی بلند است و به خوانندگان و مخاطبان ذایقه‌ای از پیوند ناگسستنی میان سبک و قالب‌های نگارشی کاملاً یگانه ابن‌عربی و فرایند درک و دریافتی که برایش طرح‌ریزی شده است، ارائه دهد. این دیباجه برای کسانی که برای نخستین بار با ابن‌عربی روبه‌رو می‌شوند، یا کسانی که مایل‌اند مطالعه خویش را درباره اثر و آموزش‌های او پی گیرند، زمینه آگاهی‌دهی سودمندی در حوزه‌های زیر فراهم خواهد آورد:

۱. زندگی و نسل‌های آینده ابن‌عربی؛
۲. اصل و شاخصه برجسته فتوحات مکیه او در پیوند با دیگر آثارش شامل هم فصوص‌الحکم که معروف‌تر است و هم سنت‌های فلسفی اسلامی پیچیده و شعری که از آن تکامل یافته، مانند آثار منظوم و کنایی و رمزی دوران جوانی اندلسی و آفریقایی‌اش؛
۳. چکیده خلاصه‌ای از فرض‌های مهم مشترک با تمامی نگاه‌هایش، که برای ترسیم فصل‌های ترجمه شده از فتوحات ضروری است؛ و نگاه‌های آموزشی و پرورشی و پیوندهای فن بلاغت میان سبک و ساختار برجسته فتوحات مکیه و مخاطبان مورد نظر ابن‌عربی، چنان‌که خود او آن نکته‌ها را در دیباجه آن اثر بیان می‌دارد؛
۴. ساختار کلی فتوحات و جایگاه این بخش‌های ترجمه شده - درست مانند ترجمه‌های فرانسوی که به همراه جلد جداگانه‌ای آشکار می‌شود - در آن ساختار گسترده‌تر؛

۵. و سرانجام، گزیده‌ای از خوانش‌های انگلیسی بیشتر، در حوزه‌های گوناگون مربوط به ابن‌عربی، آثار و آموزه‌هایش، و تأثیرات و الهام جاری آنها. ولی، هر خواننده‌ای باید به یک نکته کاملاً اساسی توجه کند: یادداشت‌های این ترجمه‌ها - همان‌گونه که در واقع در هر ترجمه دقیق و قابل فهم از ابن‌عربی صادق است - بخش پیوسته و ناگسستنی ترجمه است. چون یادداشت‌ها به صورت پانوش چاپ نشده‌اند، لازم است این ترجمه‌ها را با نشانه لای کتاب همراه با یادداشت‌ها خواند و پیوسته به عقب و جلو رفت و مفهوم فنی اصطلاحات جاری را که تنها یک بار در ترجمه داده شده است بیان گردید و برای نخستین بار در یادداشت آمده، در ذهن نگاه داشت - به دلایل زیر، برای هر نگاه‌شده‌ای از ابن‌عربی انبوه یادداشت‌ها ضروری است:

یکم: او بارها آنچه را در جای دیگر اصطلاحات عربی «معمولی» گرفته شده، به کار می‌گیرد، به ویژه اصطلاحاتی که از زمینه اسلامی کتاب مقدس قرآن و حدیث (احادیث روایت شده از پیامبر، به خصوص مفاهیم فنی و شخصی) اغلب عمیقاً بر پایه اصول ریشه‌شناسی عربی زیر بنایی که بیشتر ناآشنا بودند، و گاهی به عمد و دانسته‌ها برای خوانندگان اصلی‌اش ناراحت کننده است. یک نمونه‌ای مکرر و اساسی، در بیشتر نگاه‌هایش می‌آوریم. تعبیر محمدی، دارای معنای عمیق «کلی معنوی» یا «سراسر معنوی» شرع (که او به گونه‌ای معمول به جای شریعه آشناتر به کار می‌برد) در بسیاری از مضمون‌ها به کلی، فرایند جاری «الهام» روحی، کشف و که در قلب هر انسان وجود دارد، همان‌گونه که در منبع هستی‌شناختی مذاهب آسمانی هست، اشاره دارد. در این هر دو مورد، پیش‌انگاری‌هایی امروزین و مشترک میان خوانندگان مسلمان و نامسلمان به یک اندازه) یکسره با معنای‌ای که درباره یادداشت‌های تطبیقی توضیح یا اصطلاح‌شناسی فنی ابن‌عربی مشابه نخوانده‌اند، متضاد است.

دوم. ابن‌عربی - چه در شعر و چه در نثر خود - پیوسته با معانی چندگانه و اغلب بسیار متفاوت بازی می‌کند و معانی اصطلاحات مهم و کلیدی (به ویژه از قرآن) را که در نوشته‌هایش معمولاً نزدیکتر به تعدد ظرفیت‌شان با دشته‌های موسیقی یا نمونه‌های چنگ اول تا معادل‌های نثری هر ترجمه انگلیسی

ممکن، ثبت می‌کند. آن واقعیت معناشناسی چیزی است که دست‌کاری مکرر ترجمه‌های اصطلاحات عربی را توضیح می‌دهد و دست‌کم برای کسانی که با اصطلاح‌شناسی عربی صوفی و قرآنی آشنایی دارند مفید است.

سوم. فرایند سودمند ابن‌عربی در سراسر فتوحات مکیه اشکال پیوسته میان ثبت‌ها و ارجاع‌های متعدد به اصطلاح‌شناسی، ساختارها و فرض‌های عقلی زمینه‌های آشنای آموزش سنتی است که اغلب برای خواننده جدید ناآشناست.

فتوحات مکیه پر است از ارجاع‌های متقابل رمزی به دیگر نگاه‌ها یا مباحث و موضوع‌های مربوط در جای دیگر همان کتاب که مطلقاً با فهم عادت خاصی، رمز یا کنایه مورد بحث ارتباطی ناگسستنی دارد. این ساختار بنیادین و جنبه اسلوبی، دلیل عمده دیگری است به‌ویژه مترجمان آگاهند که ما هنوز هم ترجمه‌های کاملی از بخش‌های بزرگتر این کاری که دانسته «مهر شده» (مختوم) و رمزی است کمتر در دست داریم. در پایان، باید افزود که در چنین موردهایی، یادداشت‌های توضیحی برای کمک به درک خوانندگان تا برای بازسازی تجربه چیزی که جهت خواندن فتوحات از ابتدا و آغاز به کار می‌آید، ضروری است.

زندگی و نسل‌های آینده ابن‌عربی

برای معرفی زندگی، محتوای تاریخی و آموزه‌های اساسی ابن‌عربی به خوانندگان عمومی، در سال‌های اخیر کتاب‌های عالی فراوانی به چاپ رسیده است. در اینجا کافی است به یادآوریم که در مرسیه امروز (Murcia) در اندلس به سال ۱۱۶۵/۵۶۰ پا به جهان گذاشت و در کانون‌های بزرگ فرهنگی اسپانیای اسلامی پرورش یافت - جایی که موهبت‌های معنوی فوق‌العاده‌اش در نوجوانی نصیب او گردیده بود. ابن‌عربی در جوانی به مسافرت پرداخت و با استادان معنوی (مشایخ) و اولیاء الله بی‌شماری در سراسر اسپانیا و شمال آفریقا دیدار کرد. او به یقین آن ناحیه را برای حج ترک گفت. او به مکه رسید، جایی که رویدادها و رخدادها به پدیداری فتوحات مکیه در سال ۱۲۰۲/۵۹۸ انجامید. سن کمال و پختگی وی در سفر و تدریس (آن‌هم معمولاً به تنهایی و نه با خَدَم و حَشَم و هیئت مرید و شاگرد که مشایخ برجسته آن روز داشتند) در سراسر محدوده‌های شرق اسلامی که میان حمله‌های صلیبیان و یورش و فتوحات ایل‌های مغول دست به دست می‌شد. سرانجام، او برای مدتی در قونیه (ترکیه کنونی) اقامت گزید و سپس در دمشق سکونت یافت و در ۹ نوامبر ۱۲۴۰/۶۳۸ جان سپرد. از روزگار عثمانی‌ها آرامگاه وی زیارتگاه معروفی شده است. در حالی که همه نوشته‌های ابن‌عربی و به ویژه فتوحات سرشار از بحث‌های سرگذشت‌وار (حَسَب حال) غیرعادی زندگی اشرافی و درونی و تجربه‌های روحی اوست، آنچه از منابع بیرونی درباره او می‌دانیم، اشارت بر این دارد که در سال‌های واپسین با دقتی تمام در تصورات پنهانی خویش، «خلوت» اولیای خدا (افراد یا ملامیه) به عنوان بالاترین رده معنوی که در همانند با ممارست‌های وحی و تکالیف اخلاقی و اجتماعی مشترک با همه «نادیدنی» است - از عموم «کرامت‌های معنوی» دیدنی پرهیز می‌کند که با بسیاری از مشایخ و قالب‌های مرسوم تصوف نهادینه شده اشتراک دارد. گروه کوچکی از دوستان و شاگردان نزدیک که نیروهای عملی نفوذ گسترده بعدی او می‌شوند، او را همراهی می‌کردند. به نظر می‌رسد که ابن‌عربی در روزگار خویش به عنوان عالم دینی و حدیث‌پژوه شناخته شده است که صدها اثر سودمند ادبی و از آن میان فتوحات آفریده است که به پربرگ‌ترین و جامع‌ترین آن‌هاست.

حتا بدبینانه‌ترین زندگی‌نامه‌نویسان ابن‌عربی ناگزیر نقش سرنوشت‌ساز او را به عنوان «مهر تقدس پیامبری» به اقرار ننشسته‌اند. نگاه‌های بی‌شمار او - و مهمتر از همه «حقیقت» معنوی که به معنای وحی و ابلاغ است - به خصوص به قصد گشایش معانی روحی درونی در کانون تمامی وحی‌های پیامبری

گذشته (و به‌ویژه قرآن و حدیث). به هنگام مرگ، خود ابن عربی در عمل، به مفهوم گسترده‌اش، معروف نبود. در دوران مغول/صلیبی که قدرت عمومی اسلامی تقریباً برای چند دهه جز چند تا شهر عرب (و پیوسته اغلب از شهرهای اندلسی بومی او) نابود شده بود.

به علاوه، از همه کتاب‌های بحث شده‌ی او در این جا، تنها چند دست‌نگاشت وجود دارد که در مغرب یا در اختیار شاگردان کوشا و ناقلان آینده‌ی تعالیم او در خلال واپسین سال‌های وی در دمشق برجا مانده است. ولی در یکی چند سده، از طریق یکی از آن تحولات که برای تاریخدان ادیان بسیار آشناست، نگاشت‌های ابن عربی بیش از همه فصوص‌الحکم و فتوحات، پیوسته منبع مکتوب الهام را پایه‌گذاری می‌نماید (و در نتیجه، مقصد جدل مکرر) و توجیه برای آن جنبش گسترده خلاقیت دینی/فرهنگی/اجتماعی/ادبی گردیده است این نگاشته‌ها نهادها و شاهکارهای علوم انسانی اسلامی را پدیدآورد. از رهگذر آن تحولات خلاق، در طیف گسترده‌ای از زبان‌ها، فرهنگ‌ها و نهادهای جدید بود که اسلام با قانون‌های تازه فرهنگی و سیاسی گسترده‌ای، این جهان واقعی گردید که از جنوب و شرق اروپا و عرض صحرای افریقا تا آسیای میانه، هند و آسیای جنوبی امتداد یافت. به‌رغم پاسخ‌های مکتبی و عقیدتی کاملاً جدید تاریخی به استعمار، دگرگونی‌های تجدد و خواسته‌های جدید کشور-ملت، بیشتر مسلمانان از طریق جهان در شش یا هفت قرن گذشته در جهان‌های فرهنگی، معنوی و دینی می‌زیستند که قالب‌های کامل آنها بدون تأثیر ژرف‌اندیشه‌هایی که ریشه در ابن عربی داشتند، تصورناپذیر است. حتی عنوان افتخاری «شیخ اکبر» وی در واقع پاسخگوی حد کامل آن تأثیرات نیست.

دومین رمز جاری تأثیر ابن عربی، شیوه‌های او در نگاشته‌ها و مفاهیم اوست که از سده پیش بر جا مانده و الهام‌بخش تحصیل‌کردگان و دانش‌پژوهان دین و معنویت فرهنگ سنتی اسلامی بوده است. رویارو با جهان وطنی، جهان چنددینی، و مانند امپراتوری‌های مسلمان عثمانیان، صفویان و مغولان، این اندیشه‌مندان بسیار فراوان به آثار و اندیشه ابن عربی به منظور خلق زبان مشترک و ساختار مفهومی نامحسوس که لازمه ارتباط واقعیت‌های معنوی کلی در یک تمدن روبه افزایش جهانی است، تکیه می‌کرد.

اصول فتوحات مکیه و مقایسه آنها با دیگر نگاشته‌های ابن عربی

همان‌گونه که از عنوان آن برمی‌آید، الهاماتی که به پدیداری فتوحات مکیه انجامید، در جریان نخستین حج ابن عربی در ۱۲۰۲/۵۹۸۴ پیش آمد و چهره بست. او این تجربه‌ها را در عبارت مشهوری در آغاز این کتاب شرح می‌دهد و کسانی که اخیراً زندگی‌نامه او را نوشته‌اند، آن را ترجمه کرده و به بحث گذاشته‌اند. همان‌گونه که در آنجا توضیح می‌دهد (۱، ۱۰)، «گوهر آنچه در این کتاب گنجانده شده است، چیزی است که خدا به هنگامی که مراسم حج بیت‌الله را به جای آوردم، یا هنگامی که نشسته بودم در صحن مطهر خانه خدا غرق در تأمل بودم به من الهام فرمود. با این همه، نگارش واقعی نخستین نسخه کامل این کتاب پربزرگ، در خلال دوران سفرهای پیوسته و محصول همزمان ده‌ها اثر دیگر بود که تا ۱۲۳۱/۹۲۹ داشت. چند سال بعد، در ۱۲۲۳/۶۳۲، ابن عربی به بازنگری و شرح و بسط متن پرداخت و در ۱۲۳۸/۶۳۶، کمی پیش از مرگش، آن را به پایان برد. نسخه کامل و نهایی دستخط وی که به وسیله شاگرد مشهورش قونوی نگاه‌داری شد، برجاست.

ادعای ابن عربی به‌گونه‌ای الهام برای این اثر-نکته‌ای که بحث‌های مکرر او به عنوان توجیه بعدی و الهام نسل‌های شاعران و آفرینندگان مسلمان بر آن تکیه می‌کنند. در حقیقت در عمل شامل تمام نوشته‌هایش می‌شد. همان‌گونه که او در سخن دیگرش در آغاز فتوحات (۵۹۰۱) گفته است: «نه این کتاب و نه دیگر کتاب‌هایم به روش کتاب‌های عادی تألیف نشده است؛ و من به روشی که معمولاً نویسندگان می‌نویسند نمی‌نویسم.» به جای آن، او صریح‌تر در مشهور بعدی (۲، ۴۵۶) تأکید می‌کند

که «سوگند به خدا، یک حرف این کتاب را بدون همگامی با الهام الهی، و دم روحانی و القای ربّانی در قلبم ننوشتیم!» شاید اشارات ابن عربی روش‌های نیرومند و اساساً یگانه و تقلیدناپذیری را عرضه می‌دارد که در آن زبان برجسته و بلاغی‌اش در این کتاب با ساختارهای عمیق تر قرآن، همانندی فراوانی دارد. به رغم گرایش متعدد پیروان و شارحان دانشمند و هنرمند بعدی او، در واقع هیچ‌کس هیچ‌گونه کوشش مفصلی برای تقلید از آن سبک ادبی عربی برجسته ندارد به سبک او در گونه خود تک افتاده است و مانند ساختارهای مولانا و حافظ، که از قرآن الهام گرفته‌اند، تقلیدناپذیر می‌ماند.

جیمز موریس

اگر تجربه و عمل خوانندگان کوشا و ستایشگر به ادعاهای ابن عربی در این دامنه «قدرت» بیرونی خاصی می‌بخشد و به هیچ‌رو این این به معنای آن نیست که کتاب‌های او همانندی نزدیکی به هم دارند. به خصوص، خوانندگان پس از مطالعه فصوص‌الحکم ابن عربی و بسیاری از سنت‌های شرح اسلامی (و بیشتر غربی جدید) بعید به سراغ فتوحات می‌آیند و همان‌گونه که یک بار گفتیم، بی‌درنگ احساس خواهند کرد که دارند قاره جدیدی کشف می‌کنند. البته اندیشه‌های اساسی هدایتگر، همان است، ولی این‌جا با دقت پیگیر و پیوسته بیان می‌شوند، سرزنده و توجه‌گرا به «زندگی» که از نظر پدیدارشناسی و ریشه‌های تجربی - پیش از هر چیز شامل اشاره مستمر به گفتار و کردار وحی اسلامی است که نوعاً بر دستوالعمل هستی‌شناختی و فلسفی سنت فصوص تأکید می‌ورزد. آنچه اغلب در زبان بسیار پیچیده فصوص‌الحکم «چکیده» یا اجمالی است، در اینجا با انبوهی بی‌واسطه، اشارات تجربی جالب: از زندگی روحانی خود ابن عربی، تجربه‌های دوستان و همگنانش از صوفیان اولیه، و پیامبر (ص) و اصحاب همراه است. همه این جنبه‌ها، تمرکز فتوحات را بر فرایند جاندار و اهداف دریافت روحی، برجسته می‌سازد، که در طبیعت خاصی زبان و ساختارش آشکار است.

آن جنبه‌های برجسته فتوحات، با مقایسه با فصوص و مفسران، کمک به شرح برخی از معیارهایی می‌کند که انتخاب فصل‌ها و مباحث را برای این گلچین و گزیده هدایت می‌کرد. گفتار گسترده‌ای به نمونه‌های سرگذشت‌وار فتوحات، پدیدارشناسی مفصل تجربه و دریافت روحی، و اشاره پیوسته‌اش به الهام ناگسسته ابعاد فلسفی و عملی وحی اسلامی داده شده است.

آخرین شاخص برجسته فتوحات در محتوای نوشته‌های خود ابن عربی نسبتاً نثر توضیحی پر مطلب و قابل درک بیشتر فصول است - کیفیتی که پرروشن است، و در مقایسه با نوشته‌های اولیه دوران شمال آفریقا و اندلسی‌اش، رمزی‌تر و شاعرانه‌تر است.

فرض‌ها، مقصودها و بلاغت تعلیم روحی در فتوحات مکیه

اینجا جای کوشش در خلاصه کردن تعالیم اساسی ابن عربی نیست، کاری که برای خوانندگان گوناگون در بسیاری از کارهای منتشر شده اخیر انجام شده در این مقدمه نوشته و به بحث درآمده است. در واقع، تنها مفیدترین سهم این دو دیگر، ترجمه‌ها از فتوحات را به روشنی می‌توان سست کرد و زیر علامت سؤال برد.

دیباچه کتاب فتوحات مکیه

گفتم که بارها برایم پیش آمد که از همان آغاز این کتاب، بایستی فصلی مربوط به اعتقادات (دینی)، با پشتوانه استدلال‌های قاطع و براهین چشمگیر بگذارم، ولی بعد دریافتم که این کار، کسی را که کاملاً آماده است و جوایف افزایش (در دانش و آگاهی معنوی) است و پذیرای نفس‌های معطر عطیه الهی از رهگذر اسرار هستی است، منحرف خواهد کرد. چون اگر شخص کاملاً آماده بر ذکر (یاد خدا) و خلوت معنوی، تخلی قلب از فکر، و نشستن مانند گدایی نیازمند که چیزی در درگاه پروردگارشان ندارد را منحرف می‌کند. سپس خداوند به آنها عطا خواهد فرمود و علمی از خود خواهد بخشید، از آن رازهای الهی و درک‌های ملکوتی که خداوند به بنده ذاکرش عنایت کرده است. زیرا او (درباره ذاکر) فرمود: بنده‌ای

در میان بندگان مان که ما به او از خود رحمت آورده‌ایم و ما به او از آنچه با ماست، معرفت بخشیده‌ایم (۶۰/۱۸) و خدا فرمود: این گونه در فکر خدا باش، و خدا به تو خواهد آموخت (۲۸۲/۲) و اگر به یاد خدا باشی، خدا به تو ضابطه و معیاری (از بصیرت روحی) خواهد بخشید؛ و نوری به تو خواهد داد که با آن گام برخواهی داشت (۲۸/۵۷).

ابویزید بسطامی گفت: شما همه دانش خود را چون یک شخص مرده از شخص مرده دیگر حمل می‌کنید (فراگرفته‌اید)، ولی ما دانش خود را از شخص زنده‌ای که هرگز نمی‌میرد می‌گیریم (۵۸/۲۵)!

پس کسانی هستند که با همت خویش از رهگذر خلوتشان با خدا از طریق او درخواهند یافت - زیرا چقدر موهبت‌هایش عالی است و لطفش چقدر کلان است! - (قالب‌های معنوی) معرفت که از هر متکلمی در روی زمین مخفی است و در واقع از هر کسی بر پایه (صرفاً عقل) بررسی و تحقیق و تکیه می‌کند.

سپس ابن‌عربی به شرح تفاوت‌های اساسی میان آن علم معنوی الهام شده [ذلتی] (علم به مفهوم قرآن) و «دانش» نظری متکلمان، علما و غیره که اکتسابی است و پشتوانه‌اش با استدلال عقل است، می‌پردازد. با چنین کاری، سپس او (در نسخه نهایی خود از فتوحات) سه «اعتقاد» پیایی، که در واقع مخاطب بالقوه مختلف که آنها را در فتوحات مکیه می‌یابیم چه غیرقابل فهم یا به راستی غیر لازم یا علم فقط محدود مفید پیشنهاد می‌دهد، به‌خصوص این ملاحظات کمک می‌کند به این توضیح که چرا هر کسی به فتوحات نزدیک می‌شود (همان‌گونه که البته در عمل نوشته شده و نه از طریق چکیده‌ها و گزیده‌های کوتاه)، بدون شایستگی‌های ضروری و انگیزش آهنگ و قصد مناسب، خیلی سریع، روی کاغذ می‌آورد: نخست، او بیان می‌دارد که او از عقیده عوام در میان افراد که بدون فکر و چشم‌پسته اطاعت و تقلید می‌کنند سرپسته به منابع استدلال‌های (فقهی) برای جامعه دینی اشاره کرده‌ام و من آن را رساله درباره آنچه در میان عقاید اهل رسوم شناخته شده است نامیده‌ام. سپس از عقیده نخبه در میان افراد خدا، محققین، در میان اهل راه خدا، اهل کشف و شهود (معنوی) دنبال کرده‌ام. و مقدمه این کتاب را کامل می‌کند.

پیشنهادهایی برای خواندن بیشتر

انبوه نسبی ترجمه‌ها، زندگی‌نامه‌وارها و مطالعات درباره ابن‌عربی و نگاشته‌هایش در سال‌های اخیر برای خوانندگانی که با کار او تازه آشنا شده‌اند و می‌خواهند دریچه‌هایی با این گزیده به رویشان گشوده شود، فرصت فرخنده‌ای است. سیاهه‌ای که در زیر می‌آید برای کسانی که زمینه قبلی با ابن‌عربی یا سنت‌های معنوی و فلسفی اسلامی ندارند، سودمند خواهد بود. البته این فهرست، محدود به کتاب‌های انگلیسی زبان است (زیرا بسیاری از مطالعات مهم اخیر در زبان فرانسه به انگلیسی ترجمه شده‌اند). با این‌همه، اکنون خوانندگان اسپانیایی در میهن خود شماری از ترجمه‌های اخیر به دست بابلو بنیتو (Bablo Beneito)، ویکتو پالها (Victor Palleja) و دیگران را خواهند دید، که نشانه شادی بخشی از افزایش دل‌بستگی به این فرزند بومی است که (مانند موسی بن اسد Muses Deleon معاصر نزدیک او) بایستی بی‌گمان در میان کسان به شمار آیند که به تمدن جهانی و درک دینی یاری کرده‌اند.

برای زندگی ابن‌عربی، محتوای تاریخی بی‌واسطه و خلاصه اساسی آموزش‌های کانونی او، کتاب *بخشنده بی‌کران: زندگی روحانی و تفکر ابن‌عربی* (آکسفورد، عنقا/ وایت کلود پرس / ۱۹۹۹) پیشنهاد می‌شود که جلد نخست آن برای مخاطبان انگلیسی زبان که دانشگاهی نیستند، سودمند است و نکته‌های عمومی را معرفی می‌کند. تصویرهایی از شهرها و جاهایی که ابن‌عربی می‌زیست، تدریس و عبادت می‌کرد، به‌ویژه برای کسی که با این مراکز فرهنگی جهان اسلام ناآشناست، مفید است. کتاب سی. عداس، *در جستجوی کبریت احمر: زندگی ابن‌عربی*، (کمبریج انجمن متون اسلامی، ۱۹۹۳) که به

انگلیسی ترجمه شده، بلندترین و علمی‌ترین مقدمه در همان موضوع‌هاست که تفصیل مهمتری دربارهٔ استادان خود ابن‌عربی و ریشه‌های فرهنگی در رشته‌های متفاوت دانش‌پژوهی اسلام سدهٔ میانه ارائه می‌دهد.

کتاب *ابن‌عربی: سفری بی‌بازگشت* (کمبریج، انجمن متون اسلامی، ۲۰۰۰) مقدمهٔ کوتاه‌تر و در دسترس‌تر به زندگی و تعلیمات ابن‌عربی است. صوفیان *اندلس* به قلم آر. آستین (لندن، آلن و آنوین، ۱۹۷۱) برای ترسیم روشنی از استادان اولیهٔ اسپانیایی و آفریقای شمالی خود ابن‌عربی، یاران و دوستانش در طریقت صوفی، منبعی ضروری و نهایتاً جالب است. در نهایت، کتاب ویلیام چپتیک با عنوان *طریق صوفیانه علم: متافیزیک خیال نزد ابن‌عربی* (البنی، سانی، ۱۹۸۹) مقدمه‌ای مفصل، همراه با شرح و ساختار روشن (بر اساس صدها ترجمه‌های کوتاه از فتوحات، جنبه‌های مهم آموزش ابن‌عربی را ارائه می‌دهد. [این کتاب با دو ترجمه فارسی به بازار آمده است: *عوالم خیال: ابن‌عربی و مسئلهٔ کثرت دینی*، ترجمه سید محمود یوسف ثانی (تهران، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳) و *عوالم خیال: ابن‌عربی و مسئلهٔ اختلاف ادیان*، ترجمهٔ قاسم کاکائی (تهران، هرمس، ۱۳۸۴). این کتاب به دست سرانو و پابلو بنیتو به اسپانیولی و به دست احمد سیاهید به اندونزیایی و به دست محمت امیرکایا به ترکی ترجمه شده است.]

برای *فصوص‌الحکم* و سنت‌های اسلامی شرح بعدی (و بی‌گمان، جامع‌ترین و روشن‌ترین توضیح) کتاب پیشاهنگ ایزوتسو به نام *مطالعهٔ جامع مفاهیم مهم فلسفی در تصوف و تائوتیسم: ابن‌عربی و لاتوتسو*، چونگ تسو (توکیو، مؤسسهٔ کیو ۱۹۶۶)، به رغم تکیه‌اش بر سنت شرح فلسفی ابن‌سینایی از [عبدالرزاق] کاشانی، هنوز هم به احتمال، خواندنی‌ترین مقدمه است.

برای کسی که در این رشته تازه کار است، ترجمهٔ انگلیسی اصل نسخهٔ فرانسوی تیتوس بورکهارت با گزیده‌ای از چند فصل *فصوص*، حکمت *پیامبران* (آکسفورد، بشاره، ۱۹۷۰) از ترجمهٔ کامل *ابن‌عربی: فصوص‌الحکم* آر. آستین (نیویورک، پولیست پرس ۱۹۸۰) شایان نگرش‌تر است، زیرا درآمدهای بلند و سودمندی بر هر فصل دارد.

مطالعات رو به افزایش اخیراً دربارهٔ این کتاب انجام شده است که نشانگر تأثیرات گستردهٔ *فصوص* و شرح‌های آن در سراسر فرهنگ اسلامی و زندگی دینی بعدی از بالکان تا چین و اندونزی است. برای نمونه، کتاب *تائوی اسلام: منبعی دربارهٔ جنس ارتباطات در تفکر اسلامی* (البنی، سانی، ۱۹۹۲)، کتاب چهارجلدی شرح‌های ترکی متأخر بر *فصوص*، ترجمهٔ اسماعیل حقی بوری، ترجمه و شرح بر *فصوص‌الحکم* (آکسفورد، میاس، ۱۹۸۶) شاید کتاب *ابن‌عربی، پرتوهای چینی نور تصوف* از س. موراتا که مطالعهٔ گسترده‌ای است از چند متفکر نوکنفوسیوسی، چینی، مسلمان که سخت تحت تأثیر ابن‌عربی قرار گرفته‌اند، جالب‌ترین باشد.

در سطحی گسترده‌تر، درجات *اشتقاق: مرثیه‌های عشق از ابن‌عربی* (اورشلیم، ایلیس ۲۰۰۰) را جایگزین نسخه‌های مکرر چاپ شدهٔ *ترجمان الاشراف: مجموعه‌ای از شعرهای صوفیانه نیکلسون بدانیم*، که مقدمهٔ سودمندی است بر بعد اصلی شاعرانهٔ اثر ابن‌عربی، ترجمه‌های جدیدتر س. هیرتنشتاین و پ. بنیتو، هفت روز *دل* (آکسفورد، عنقا، ۲۰۰۱) عمیق‌ترین کاری باشد که مترجمان از نوشته‌های ابن‌عربی ارائه داده‌اند.

کتاب *خاتم الاولیا: نبوت و ولایت در آموزهٔ ابن‌عربی* (کمبریج، انجمن متون اسلامی، ۱۹۹۳) اثر م. خوتکیویچ که ترجمه شده است، ولی هنوز باید اصل آن را خواند، برای درک مفاهیم زهد و ایثار در هر گوشه‌ای از جهان اسلامی، حتی امروز گزیرناپذیر است. کتاب *عنتای مغرب، ولایت اسلامی در وقت مقرر*، کتاب *شیردال افسانه‌ای ابن‌عربی* از ج. المور که اخیراً ترجمه شده است (لیدن، بریل، ۲۰۰۰) با ترجمه شعرها و نوشته‌های رمزی که پیش از تألیف *فتوحات مکیه* در اندلس و شمال آفریقا وجود داشته، در باره

ولایت در نگاه ابن عربی سخن گفته است.

ترجمه‌های گسترده فتوحات تا پدیداری و چاپ این گزیده، بی‌گمان دو کتاب ویلیام چیتیک است که در بالا گفته آمد: طریق صوفیانه علم و تجلی حق: اصول کیهان‌شناسی ابن عربی (البنی، سانی، ۱۹۹۸؛ لاهور، آکادمی سهیل، ۲۰۰۰). این دو کتاب حاوی زیست‌نامه، اندیشه‌های عرفانی و پدیدارشناسی ابن عربی است. [گفتنی است که ترجمه‌ها، سخنرانی‌ها و پاره‌ای از مقالات چیتیک همراه با یادداشت‌ها در قالب کم‌دی الهی ابن عربی: در آمدی به رستاخیزشناسی اسلامی که شامل «تجیر» و سفر روحانی (ترجمه و شرح بر رساله الاسفار است، آماده چاپ است. بیشتر مطالب این کتاب از فتوحات مکیه گرفته شده است]

برای مطالعه علمی تأثیرات عمیق ابن عربی در تمامی زمینه‌های دین اسلام و علوم انسانی اسلامی، شماره‌های گذشته و کنونی مجله انجمن محیی‌الدین ابن عربی (*Journal of the Mohyiddin Ibn Arabi Society* ، آکسفورد، اکنون سومین دهه انتشار) توصیه می‌شود. در دو همایشی که از سوی «انجمن ابن عربی» در آکسفورد و برکلی برگزار شده است، مجله انجمن یاد شده، در شناسایی و دعوت دانشمندان ابن عربی‌شناسی کمک شایانی کرده است. در پایان نمی‌توان از دو کتاب مهم درباره ابن عربی سخن نگفت: یکی، تخیل خلاق در تصوف ابن عربی اثر هازی کربن فرانسوی است و دومی، اقیانوس بی‌کران: ابن عربی، کتاب و قانون (البنی، سانی، ۱۹۹۳) اثر میخائیل خوتکیویچ.

پی‌نوشت:

* شناسه کتابشناسی:

The Maccan Revelations, Futuhat al – Makkiya, By Muhyidin Ibnal – Arabi,
Edited by Michael Chodkiewicz, Translated by William C. Chittick and James
W. Morris, 2Vols.

الهامات مکی، ترجمه انگلیسی الفتوحات المکیة ابن عربی، ویراسته میخائیل خوتکیویچ، ترجمه ویلیام سی. چیتیک و جیمز و. موریس.

دیگر کتاب‌های ابن عربی یا درباره او

۱. جیمز و. موریس، جان شیفته: کشف عقل معنوی در فتوحات مکیه ابن عربی [این کتاب برنده کتاب سال جمهوری اسلامی ایران شده است].
۲. تیتوس بورکهارت، اسطراب عرفانی از نظر ابن عربی.
۳. ابن عربی، حکومت الهی پادشاهی بشری. شرح از توسون بایراک.
۴. فتوحات مکیه، جلد ۲.
۵. کلود عداس، ابن عربی، سفری بی‌بازگشت.
۶. عر فلسفه (مابعدالطبیعه) صوفی و پیامبران قرآنی؛ اندیشه و روش در فصوص الحکم.
۷. ابن عربی، در خست هستی، شرح از توسون بایراک.
۸. کلود عداس، در جستجوی کبریت احمر؛ زندگی ابن عربی
۹. میشل خوتکیویچ، نگین اولیاء؛ پیامبری و ولایت در آموزه‌های ابن عربی.
۱۰. استفیان هیرتشتاین، بخشنده بیکران: حیات و تفکر معنوی ابن عربی.
۱۱. ابن عربی، هفت روز قلب.
۱۲. ابن عربی، غرق رموز مقدس.